

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ФОМЕНКО Людмила Костянтинівна

СОЦІОКУЛЬТУРНА ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕДИЧНОГО ЗНАННЯ
(методологічний аналіз)

Спеціальність 09.00.08 - Філософські питання
природознавства та техніки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ - 1995.



00756312 (O)

Робота виконана на кафедрі філософії та методології науки

філософського факультету Київського університету
імені Тараса Шевченка

- Науковий керівник - Пікашова Т. Д., доктор філософських наук, професор
- Офіційні опоненти - Огородник І. В., доктор філософських наук, професор
- Приймак О. Г., кандидат філософських наук, доцент
- Провідна організація - Український державний медичний університет ім. О. О. Богомольця

Захист відбудеться "27" жовтого 1995 року о "14" годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.01.04 у Київському університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 252601, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 328.

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці Київського університету (вул. Володимирська, 58).

Автореферат розісланий "27" січня 1995 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
професор

Скрипка П. І.

На правах рукопису

ФОМЕНКО Людмила Костянтинівна

СОЦІОКУЛЬТУРНА ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕДИЧНОГО ЗНАННЯ
(методологічний аналіз)

Спеціальність 09.00.08 - Філософські питання
природознавства та техніки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

AB 37,070

UNITED STATES DEPARTMENT OF THE INTERIOR
BUREAU OF LAND MANAGEMENT

WASH DC 20250

OFFICE OF THE ASSISTANT SECRETARY
FOR LAND MANAGEMENT
1015 N. GARDEN AVENUE
DENVER, COLORADO 80202

STATE OF COLORADO
DEPARTMENT OF LAND AND NATURAL RESOURCES
1000 EAST 17TH AVENUE
DENVER, COLORADO 80202

RECEIVED
MAY 15 1964

OFFICE OF THE ASSISTANT SECRETARY
FOR LAND MANAGEMENT

STATE OF COLORADO
DEPARTMENT OF LAND AND NATURAL RESOURCES

OFFICE OF THE ASSISTANT SECRETARY
FOR LAND MANAGEMENT

OFFICE OF THE ASSISTANT SECRETARY
FOR LAND MANAGEMENT

1964
MAY 15

Актуальність теми дослідження. Сучасна філософія медицини, як і філософія науки в цілому, знаходиться на переломному етапі. Ще в недалекому минулому ведучими орієнтирами у вирішенні основних теоретико-методологічних проблем медицини (проблема предмету, методу, визначення змісту основних понять та ін.) виступали принципи, закони, категорії марксистсько-ленінської філософії. Необхідність обґрунтування думки про їх конкретно-історичний зміст та обмеженість в подальшому осмисленні вказаних проблем пов'язана з рядом як зовнішніх, так і внутрішніх причин.

Криза науки, яка виникла в ХХ столітті, об'єктивно висуває запит на необхідність переосмислення нового логічного простору буття науки взагалі, нового її етосу. Цю потребу усвідомлює постмодернізм в ідеї деконструкції методологічних основ науки (Ж. Дерріда, М. Лакан, М. Фуко та ін.), в ідеї гуманізації науки, в ідеї поліфонії.

Необхідність філософсько-методологічних переорієнтацій медицини зумовлена, по-перше, різноманіттям наукових підходів у вивченні людини, по-друге, бурхливим розвитком людинознавчих наук, по-третє, необхідністю подолання "антропологічної кризи".

У зв'язку з кількісним зростанням багатоманітних знань про людину потребує вирішення проблема теоретичного відтворення цілісності людини. Це актуалізує необхідність пошуку філософсько-методологічних засобів визначення предметної специфіки знань про людину. Бо в сфері філософії науки доведено, що само визначення предметної специфіки є одним з провідних факторів становлення, конституювання, розвитку будь-якої галузі наукового знання. Досвід для майбутнього його визначення можна запозичити в будь-яких науках, але

найбільш близькою за своєю орієнтованістю на людину є галузь медичного пізнання. Та й програму пізнавальної діяльності в медицині задає її аксіологічний ідеал, як вираз усвідомленої практичної потреби продовження роду і збереження життя.

Керована цією потребою медицина завжди намагалася використати весь арсенал наукових, загальнокультурних та суспільних засобів в боротьбі із хворобами, за здоров'я людини. Осягненню таємниці людського життя, розумінню різноманітності його проявів завжди сприяли певні уявлення про здоров'я та хвороби. Конкретно-історичні зміни основних понять медицини були пов'язані із переходом на нові щаблі її предметної самосвідомості і супроводжувалися структурними перебудовами медичних знань.

В умовах загострення глобальних проблем людства, наявності суспільних катаклізмів, кризових станів виникають нові форми взаємодії медицини і філософії. Наочним прикладом продукування цих форм є те, що медицина "втручається" в сферу споконвічних філософських питань про сенс життя, а філософія все частіше звертається до розгляду проблеми здоров'я людини, надаючи їй глибокого значення. Це актуалізує осмислення особливостей медичного знання на сучасному етапі його розвитку, зокрема тих з них, які пов'язані з відкриттям нових аспектів розуміння медицини як соціального і культурного явища.

Оскільки розв'язання цих питань виводить медицину із сфери власних предметних зацікавлень на зв'язок із філософією, то відбувається актуалізація включення багатовікового досвіду філософської рефлексії у контекст сучасних науко-знавчих роздумів.

Актуальність даної теми обумовлюється ще й тим, що нами

робиться спроба виявлення об'єктно-предметної основи взаємозв'язку медицини і культури, обґрунтування методологічного аспекту поняття "тілесність" людини, розглядаються інтегративні функції медицини.

Таким чином, запроваджена в цій дисертації спроба осмислення соціокультурних трансформацій медичних знань передбачає врахування нових досягнень наукознавчих та експериментальних даних про людину, усвідомлення суттєвого взаємозв'язку медицини і культури, а також нових філософських ідей, що виникли на ґрунті нових історичних реалій та в контексті сучасних методологічних пошуків науки взагалі.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Досліджувана тема не знайшла безпосереднього висвітлення в сучасній науковій літературі. Однак побудові концептуальної лінії даного дослідження сприяли розробки ряду філософських, медичних, історико-культурних проблем, які так чи інакше торкалися питань, що складають цю лінію.

Першочергове значення для нас мала розробка проблеми предмету медицини в контекстах - історико-філософському (Аристотель, Ф. Бекон, Ж. Ламетрі, Г. Гегель, Ф. Енгельс, З. Фрейд та ін.), історико-медичному (Гіппократ, Авіценна, Парацельс та ін.), сучасної філософії медицини (І. Давидовський, В. Єрохін, Л. Жаров, В. Жирнов, В. Плотников, В. Петленко, В. Сержантов, Г. Царегородцев, О. Щепін та ін.).

Досить широкий спектр сучасних уявлень про предмет медицини може бути об'єднаний спільною методологічною орієнтацією, а саме осмислення його здійснювалось переважно під кутом зору співвідношення природного і соціального. Це і визначило зарахування медицини до розряду природничих, чи то соціальних або біосоціальних наук. При цьому недостатньо уваги при-

діляється обґрунтуванню цілісного уявлення про предмет медицини та акцентуації на його людинознавчій основі.

В більшості досліджень підкреслюється практично-прикладний характер медичного знання. Фундаментальними ж науками щодо медицини визнають біологію, психологію, соціологію. Обґрунтуванню значущості досягнень цих наук для розвитку медицини присвячено праці А. Королькова, Б. Ломова, Ю. Овчиннікова, Ю. Пузаченко, П. Симонова, А. Іванюшкіна. При цьому мало досліджується зворотна залежність зазначених наук від медицини, недостатньо приділяється уваги виявленню особливого характеру взаємозв'язку психології, біології та медицини, який по-своєму висвітлює специфіку медичних знань.

Згадана орієнтація була визначальною і при осмисленні суті основних категорій медицини - "адоров'я" і "хвороба". Праці Г. Царгородцева, І. Брехмана, Д. Венедиктова, Є. Кудрявцевої, В. Петленко, І. Смірнова та ін. свідчать про важливі досягнення у вивченні цього питання. Але, на нашу думку, недостатньо фіксувалась увага на необхідності розуміння проблеми адоров'я у загальнокультурних вимірах. Це і дало підставу дисертанту розглянути питання про адоров'я у площині - тілесного, душевного, духовного. Тим самим наголошується на смисложиттєвому змісті самого феномену адоров'я.

Спрямованість сучасних людинознавчих наук не цілісний розгляд свого об'єкту - людини - породжує зацікавлення до вивчення медицини як феномену культури. У сучасній літературі це зацікавлення в більшості фіксується поки у формі запити, потреби. Що ж до його реалізації, то лише невелика кількість праць зосереджують увагу навколо двох аспектів проблеми: 1) виявлення точок зіткнення медицини і мистецтва (Лисицин Ю. П., Жиліяєва С. Є. та ін.); 2) реалізація діяльнос-

робиться спроба виявлення об'єктно-предметної основи взаємозв'язку медицини і культури, обґрунтування методологічного аспекту поняття "тілесність" людини, розглядаються інтегративні функції медицини.

Таким чином, запроваджена в цій дисертації спроба осмислення соціокультурних трансформацій медичних знань передбачає врахування нових досягнень наукознавчих та експериментальних даних про людину, усвідомлення суттєвого взаємозв'язку медицини і культури, а також нових філософських ідей, що виникли на ґрунті нових історичних реалій та в контексті сучасних методологічних пошуків науки взагалі.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Досліджувана тема не знайшла безпосереднього висвітлення в сучасній науковій літературі. Однак побудові концептуальної лінії даного дослідження сприяли розробки ряду філософських, медичних, історико-культурних проблем, які так чи інакше торкалися питань, що складають цю лінію.

Першочергове значення для нас мала розробка проблеми предмету медицини в контекстах - історико-філософському (Аристотель, Ф. Бекон, Ж. Ламетрі, Г. Гегель, Ф. Енгельс, З. Фрейд та ін.), історико-медичному (Гіппократ, Авіценна, Парацельс та ін.), сучасної філософії медицини (І. Давидовський, В. Єрохін, Л. Жаров, В. Жирнов, В. Плотніков, В. Петленко, В. Сержантов, Г. Царегородцев, О. Щепін та ін.).

Досить широкий спектр сучасних уявлень про предмет медицини може бути об'єднаний спільною методологічною орієнтацією, а саме осмислення його здійснювалось переважно під кутом зору співвідношення природного і соціального. Це і виначило зарахування медицини до розряду природничих, чи то соціальних або біосоціальних наук. При цьому недостатньо уваги при-

діляється обґрунтуванню цілісного уявлення про предмет медицини та акцентуації на його людинознавчій основі.

В більшості досліджень підкреслюється практично-прикладний характер медичного знання. Фундаментальними ж науками щодо медицини визнають біологію, психологію, соціологію. Обґрунтуванню значущості досягнень цих наук для розвитку медицини присвячено праці А. Королькова, Б. Ломова, Ю. Овчиннікова, Ю. Пузаченко, П. Симонова, А. Іванюшкіна. При цьому мало досліджується зворотна залежність зазначених наук від медицини, недостатньо приділяється уваги виявленню особливого характеру взаємозв'язку психології, біології та медицини, який по-своєму висвітлює специфіку медичних знань.

Згадана орієнтація була визначальною і при осмисленні суті основних категорій медицини - "здоров'я" і "хвороба". Праці Г. Царегородцева, І. Брехмана, Д. Венедиктова, Є. Кудрявцевої, В. Петленко, І. Смірнова та ін. свідчать про важливі досягнення у вивченні цього питання. Але, на нашу думку, недостатньо фіксувалась увага на необхідності розуміння проблеми здоров'я у загальнокультурних вимірах. Це і дало підставу дисертанту розглянути питання про здоров'я у площині - тілесного, душевного, духовного. Тим самим наголошується на смислоттєвому змісті самого феномену здоров'я.

Спрямованість сучасних людинознавчих наук не цілісний розгляд свого об'єкту - людини - породжує зацікавлення до вивчення медицини як феномену культури. У сучасній літературі це зацікавлення в більшості фіксується поки у формі запити, потреби. Що ж до його реалізації, то лише невелика кількість праць зосереджує увагу навколо двох аспектів проблеми: 1) виявлення точок зіткнення медицини і мистецтва (Лисицин Ю. П., Жиляєва С. Є. та ін.); 2) реалізація діяльнос-

ного підходу до розуміння суті культури і специфіки медицини (В. Єрохін, О. Шелін, Г. Царегородцев). На жаль, в цих дослідженнях відсутня, на наш погляд, важлива ланка: не здійснюється спроба виявити об'єктно-предметну основу взаємозв'язку медицини і культури.

Висвітленню такої основи, а також обґрунтуванню методологічного аспекту поняття "тілесність" слугує філософський аналіз понять "тіло", "тілесність", який знаходимо у представників філософської антропології; осмислення естетичного, загальнокультурного аспекту цих понять (І.Г. Гердер, Г. Гегель, М. Бахтін, О. Лосєв, В. Розін та ін.), а також певні надбання медиків та представників природничих наук в обґрунтуванні терміну "мудрість тіла" (І. Кеннон, С. Залманов, І. Ковальов та ін.).

Формуванню і обґрунтуванню думки про взаємообумовленість процесу предметного самовизначення медицини і становлення основних філософсько-методологічних її орієнтацій (загальнокультурної та загальнонаукової) сприяли певні доробки в галузі історії медицини (Г. Гляєр, Ф. Віді-Вірські, С. Верхатський, П. Заблудовський, М. Кузьмін, М. Богоявленський, Л. Мен'є, С. Ковнер, Т. Мейер-Штейнер, К. Зудгоф, М. Фуко та ін.), історії та філософії культури (М. Барг, М. Бахтін, В. Біблер, А. Гуревич, О. Лосєв, Г. Марсель, Ф. Ніцше, Х. Ортега-і-Гасет, М. Хайдеггер та ін.), історії та філософії науки (Р. Віхалемм, А. Ждан, Б. Кедров, О. Лук'янов, Т. Пікашова, С. Мікулінський, В. Стьопін І. Фролов, В. Швирьов, Б. Юдін, М. Ярошевський та ін.).

Важливе значення для висвітлення тих змін, трансформацій, які накреслились у функціонуючій системі медичних знань, має визначення екології людини як загальнотеоретичної дослідницької програми сучасної медицини (В. Єрохін, А. Поліс, Г. Ца-

регородцев, О. Щепін). Принциповою також є думка про те, що екологія людини стає визначальною парадигмою сучасної культури, яку констатували на міжнародному симпозиумі "Розвиток науки і технологій: соціально-економічна доцільність і екологічна безпека" (м. Київ, червень, 1994 р.).

З огляду на сказане основна проблема даного дослідження полягає в тому, щоб здійснити методологічне спостереження над саморохом медичного знання в системі науки та культури, котра і зумовила загальний напрям у висвітленні мети даного дослідження.

Мета: виявити методологічні засади і фактори соціокультурної трансформації медичного знання.

Реалізація цієї мети зумовила постановку і вирішення наступних взаємопов'язаних завдань:

- виявити основні філософсько-методологічні орієнтації медицини, які сприяли становленню конкретно-історичних форм самовизначення медичного знання;

- дослідити методологічний аспект поняття "тілесність" людини;

- простежити рух сучасного людинознавства в осмисленні тілесності як багатомірного феномена;

- вивчити вирішальні фактори формування нового методологічного етосу медицини;

- осмислити вплив ідеї екології людини як провідного соціокультурного принципу на розбудову ідейно-концептуальних основ сучасної медицини.

Теоретична і методологічна основа дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектико-компаративний аналіз явищ медицини, філософії і культури та визначальні ідеї сучасного наукознавства (доповнюваності, синергетики полілогу

тощо).

Теоретичною основою виступають першоджерела філософії, медицини, природознавства, а також праці визначних вчених-сучасників, що займаються вивченням філософсько-методологічних питань медицини (проблема предмету медицини, розвитку медичних знань, побудови медичної теорії, розробка понятійного апарату тощо), та філософським осмисленням питань культури, буття людини.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше пропонується концепція осмислення природи і механізмів соціокультурної трансформації медичного знання. Ця концепція знаходить свою реалізацію у тезах, які вносяться на захист:

1. Ціннісний простір цілісних культур представляє рух предметних границь медицини у напрямку від розуміння тілесності як органона макрокосму (Античність) - до тлумачення її як тлінності, незначної деталі духу (Середньовіччя), що визначало специфічну семантику основних категорій медицини. У зазначеному соціокультурному діапазоні здійснювалася самозміна предмету медичного пізнання у напрямку все більш вузького і спеціалізованого ("часткового") його тлумачення.

Цей процес ще більше поглиблюється в загальнокультурному просторі класичного природознавства; про це свідчить: а) набуття медициною природничо-наукової орієнтації; б) ототожнення тілесного і організменно-біологічного в людині; в) остаточне відмежування медицини від власного гуманітарного фундаменту.

2. Специфіка сучасної соціокультурної ситуації полягає в повороті природничо-наукового і гуманітарного знання до проблематики, яку, слідом за М. Мамардашвілі, можна назвати "проблематикою тіла"; це визначає необхідність дослідження

тілесно-соматичного буття людини як надзвичайно важливої соціальної і культурної цінності. Останнє детермінує трансформацію предмету медицини у напрямку необхідної його "гуманізації", тобто вимагає переведення медичної науки на такий рівень розвитку, коли її теоретико-поняттєвий інструментарій може "утримати" цілісний вираз тілесного як фундаменту суспільності і цивілізації взагалі (єдності тілесно-душевно-духовної реальності).

3. Новий методологічний етос медицини, як впливає іа раніше сказаного, полягає в ідейно-концептуальному освоєнні реалій і суперечностей сучасної культури, провідною ідеєю якої виступає необхідність відтворення родового життя, самоцінності тілесності як фактора культури і цивілізації. В такому контексті медицина набуває характеристику "науки-мистецтва", чим в кінцевому рахунку відбувається подолання неадекватності між соціокультурним імперативом і засобом її функціонування у наявному поняттєвому, структурному і методичному виразі. Екологія людини як визначальний фактор сучасної культури починає все більш активно впливати на імманентну перебудову самої медичної науки, що знаходить своє відображення в сучасних моделях медицини і свідчить про зародження тенденції подолання медициною своїх вузько дисциплінарних границь.

Теоретичне і практичне значення дослідження та його апробація.

Отримані результати даного дослідження можуть слугувати подальшому розвитку такої галузі знань як філософія медицини; сприяти виявленню нових аспектів вивчення проблеми здоров'я людини, пошуку нових підходів, орієнтацій для визначення напрямків розвитку медичного знання. Вони можуть бути

використані для поглиблення теоретико-методологічної основи сучасного людинознавства, для подальшого осягнення сутності інтегративних процесів в науці.

Матеріали дослідження можуть бути використані у навчальному процесі при читанні спецкурсів з філософських проблем медицини (медичні вуги, курси підвищення кваліфікації лікарів), з філософських проблем людинознавчих наук (педагогічні та медичні вуги). Розробка окремих питань дисертаційного дослідження може служити додатковим матеріалом для лекцій з курсу історії філософії, історії культури.

Основні результати дисертаційного дослідження були викладені у тезах і доповідях на конференціях: "Світогляд і наукове пізнання" (Луцьк, 1986), "Методологічні основи впливу наукових досліджень на сферу виробництва" (Київ, 1986), "Філософія. Культура. Цивілізація" (Львів, 1992); "Проблема методу в умовах пошуку нових філософських парадигм" (Львів, 1993); "Гуманізм. Людина. Сучасність" (Дрогобич, 1990); "Гуманізм. Людина. Свобода" (Дрогобич, 1991); "Гуманізм. Людина. Культура" (Дрогобич, 1992); "Гуманізм. Людина. Духовність" (Дрогобич, 1993).

Структура роботи. Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність обраної теми, розкривається ступінь її наукового опрацювання, визначається мета та основні завдання дослідження, обґрунтовується наукова новизна, методологічні та теоретичні засади роботи, практична значущість отриманих результатів.

Перший розділ дисертації - "Розвиток основних методологічних орієнтацій медицини: історія, проблемна специфіка,

теорія" - присвячено виявленню основних філософсько-методологічних орієнтацій медицини в контексті осмислення історичного процесу її предметного самовизначення.

В першому параграфі - "Тілесне в системі ціннісного самовизначення цілісних культур та предметні межі медичного знання" - аналізується предметна визначеність медицини в епохи Античності, Середньовіччя і Ренесансу.

Звернення до витоків медичного пізнання і діяльності дає підстави для твердження, що "будь-яка медицина на землі починається як теологія, як магія, як культ, як ритуал, як душевна напруга людини проти випробування, яке послав бог" (С. Цвейг). Виростаючи з даної культури, яка орієнтувала на надприродне розуміння походження хвороб людини, медицина в подальшому розвитку проходить шлях відокремлення від своїх витоків. Чим далі вона віддаляється від умовної точки відрахунку, тим більш природний і "земний" характер набувають як форми медичної діяльності, так і пізнавальні ідеали медичного знання.

Рух медицини шляхом усвідомлення і досягнення свого предмету невіддільний від того історично визначеного культурного цілого, частиною якого є вона сама. Характеристика західно-європейської гілки історії медицини починається епохою Античності. Автор підтримує думку дослідників про її належність до числа цілісних культур. Поряд з нею такими ж культурами вважаються Середньовіччя і Ренесанс. Вписана в певний соціально-економічний контекст, кожна з цих культур на основі провідних загальнокультурних принципів (космоцентризму, теоцентризму, антропоцентризму) формує цілісний образ людини. У всіх трьох випадках цілісність людини розглядається через взаємозв'язок таких компонентів як тіло-душа-дух. Своє-

рідність культурних уявлень про них полягає в тому, що вони, будучи відображенням цілісного буття людини, можуть жити в людській свідомості особливим самостійним життям: життя тіла, життя душі, життя духа. Людська думка, припустивши одного разу можливість їх відокремленого існування і приймаючи факт їх спів-буття в індивідуально-людському прояві, перебуває в пошуках способів з'єднання тіла, душі і духа. Теоретичною формою цього пошуку в історично виначений період часу виступають філософські вчення про людину.

Ці моменти знайшли свій вираза у становленні і розвитку предметної виначеності медицини. Її предметна спрямованість на вивчення тіла людини виявляє себе в ідейно-теоретичній спадщині трьох названих епох. Проте відмінність ціннісних акцентуацій Античності, Середньовіччя і Ренесансу виначили відмінність уявлень про тілесне, а також про значимість хвороби і здоров'я в людській життєдіяльності.

Так, Античне світобачення з орієнтованим на сприйняття тілесності людини як речовинної даності, як структурного втілення макрокосмосу в мікркосмосі. Ототожнення макрокосмосу і мікркосмосу "позбавляло" тілесне буття людини індивідуальності, а це в свою чергу не дозволяло індивідуалізувати об'єкт медичного пізнання. Це знайшло свій вираза у розгляді хвороби як гри космічних стихій. Зведення природи хвороби до загальної природи живої істоти крім вказаних впливів вміщувало в своїй основі нерозчленованість медичних і суто біологічних аспектів у пізнанні людини. Біологія як така набуває предметної специфіки вже в епоху Античності. Але вивчення особливостей людського біологічного здійснюється в межах медицини і не входить в коло питань, що цікавлять біологію. Автор вважає, що першим кроком на шляху "заземлення" медици-

ною своєї предметної основи є "усунення" з цієї науки проблеми душі. Суперечність цього процесу виявляє себе у тому, що загальнокультурний образ людини передбачав наявність душі, а також залежність тілесного стану від душевного; в той же час емпіричний базис медицини, який формувався, не включав у свій арсенал фактів осмислення душевних проявів хвороб і їх причинної обумовленості. Таке "витіснення" проблеми душі виключно в сферу філософії і психології цілком відповідало первинній скерованості конкретно-наукового пізнання на вивчення чуттєво даного, об'єкту споглядання.

Середньовіччя, що прийшло на аміну Античності, якщо не сприяло подальшому вивченню структури і функцій людського тіла, то утверджувало вже сформовані уявлення про предметні межі медичного знання. Перетворення природної потреби людини у підтриманні свого здоров'я у зв'язку із зміною ціннісних акцентуацій не сприяло всебічному осягненню предмету медицини. В той же час це було ще одним підтвердженням того, що "медицина - наука, яка пізнає стан тіла людини, оскільки воно є здоровим або втрачає своє здоров'я"; вона покликана "повернути його, якщо воно втрачено" (Ібн-Сіна).

Ідейно-теоретичний і світоглядний потенціал ренесансної культури спрямовував суспільну думку цієї епохи до усвідомлення важливості і цінності індивідуального існування кожної людини, до осмислення самоцінності тілесного буття людини. "Це була єдина епоха.., яка намагалася орієнтувати всю картину світу, весь світогляд саме на медицині" (М. Бахтін).

Виражниками самосвідомості ренесансної медицини можна назвати Парацельса, Везалія, Ф. Бекона. Їх думки про предмет медицини поєднані з роздумами про природну даність людського тіла. У своїй класифікації Ф. Бекон відносить медицину до

числа наук про тіло людини. Визначаючи необхідність наявності серед наук про людину такої, яка б вивчала взаємодію душі і тіла, він все ж не вважає її медичною. Разом з тим мислитель приходиться до висновку, що "людське у всіх проявах є предметом медицини". Можна припустити, що таким чином Ф. Бекон фіксує суперечність між дійсним і належним станом осмислення предметної визначеності медицини. Бо за такої умови "ведучим принципом медицини є належне, та ціннісна установка, яка виправдовує смисл втручання в суще і затрачені при цьому зусилля" (Г. Царгородцев, В. Єрохін).

Якщо в Ренесансною культурою пов'язаний перший крок на шляху натуралізації тілесності, то завершальний став можливим в загальнокультурному просторі класичного природознавства, що доводиться в другому параграфі цього розділу.

Становлення і розвиток класичного природознавства визначило природничо-наукову спрямованість у розумінні предмету медицини, суті і змісту її основних понять, а також у формуванні структури медичного знання. Перш за все це означало, що пізнавальний інтерес медицини орієнтувався на досягнення природних основ життєдіяльності людини у нормі і патології. У здійсненні такого історичного кроку можна вбачати не лише зовнішню, але й внутрішню її визначеність. Йдеться про конституювання біології людини як первісного структурного елементу медичного знання.

Відзначений дослідниками факт посилення впливу анатомії і фізіології на медицину після "виходу" за її межі наприкінці XVIII - початку XIX ст. змушує звернути погляд на можливий теоретичний базис медицини - біологічну науку. Предметом особливого зацікавлення при аналізі стану біологічної науки того часу є осмислення шляху впровадження ідеї розвитку в

біологію. І головною цінністю було те, що біологія йшла цим шляхом, спираючись на свою власну основу, свій власний емпіричний матеріал. Це являло деякий смисл для медицини. Передбачається, що саме певний характер ав'язку біології і медицини обумовив народження думки про можливість виявлення якогось спільного елемента, який дозволив би аналізувати і сприймати нормальні процеси і хворобливі зміни в рамках певної єдності.

Теоретична залежність медицини від біології виявляє себе, зокрема, і в понятійно-термінологічних трансформаціях. Це перш за все стосується поняття "тіло". Зберігаючи в цілому предметну спрямованість на пізнання нормального і патологічного в тілесному бутті людини, медицина орієнтується на інший образ тіла. Це тіло - не той відгомін космосу і світу, який мислився в єднанні з душею і духом. Це тіло - насамперед природна даність, яка має організменну структуру. Більш того, не знаходячи собі місця в понятійному апараті раціоналістичної науки, поняття "тіло" поступово елімінується з медицини, його замінює біологічний термін "організм". Тим більше не узгоджується з цією структурою і поняття "душа". Неаримо будучи присутнім в медицині як основа виділення в окрему групу душевних хвороб, воно в силу нечіткості визначення швидше було історичним нагадуванням про причетність психології до медицини. Але лише з появою фрейдівської теорії психоаналізу можна пов'язати факт усвідомлення психологічного знання як внутрішньо властивого медицині. З цього часу поняття душа повністю витісняється не тільки з медицини, а й психології. Наслідком цього була заміна терміну "душевні хвороби" на "психічні". Це слід розглядати не як просту термінологічну заміну, а як свідчення глибоких змін у структурі

медичного знання і у його понятійному апараті. Проте це відбудеться трохи пізніше. Поки ж можна шкодувати про методологічну нереалізованість вчення А. Месмера, ідей І. Р. Гердера та інших мислителів.

В дисертації підкреслюється, що в нових соціокультурних умовах, коли панування загальнонаукової орієнтації було безроздільним, продовжувалось конституювання загальнокультурного образу людини. Але раціоналістична наука поставила своєрідний бар'єр розвитку гуманітарних основ медичного знання. І тому розроблені Гердером ідеї цілісності людини як природної, суспільної і культурної істоти залишилися невикористаними в медицині. Мислитель вмів "виводити" людину із світу природи і "вводить" у світ суспільства. Здійсненню цього допомагають певні уявлення філософа про тіло людини як культурний феномен. Формується важлива у методологічному плані думка про те, що тіло об'єктивно виступає сполучною ланкою між природою і культурою, їх своєрідним синтезом.

Характеристика філософсько-методологічних орієнтацій медичного знання була б неповною без вивчення ситуації в методології вітчизняної медицини і людинознавства в цілому в ХХ столітті. Осмисленню цієї ситуації присвячено третій параграф - "Сучасне людинознавство про тілесність як багатомірний феномен".

Автор доводить, що методологічний простір вітчизняної медицини та людинознавчих наук в цілому структурувався на основі постулатів марксистської філософії, провідна роль серед яких належала принципу співвідношення природного і соціального. До такої думки автор приходив у процесі аналізу існуючих точок зору щодо розуміння предметної специфіки медицини і суміжних з нею наук - біології людини та психоло-

гії, а також шляхом реалізації методологічного потенціалу понять "природне в людині", "природа людини", "сутність людини".

Критичне переосмислення цих точок зору, а також співвіднесення їх із тенденціями розвитку сучасного людинознавства дає змогу зробити висновок про наявність спільної для людинознавчих наук в цілому та медицини зокрема проблеми теоретичного відтворення цілісності людини. Важлива роль у її вирішенні належить розробці таких понять, які по своїй суті відображають цілісність людини як об'єктивну даність. В першу чергу це стосується поняття "тілесність". Але відкриття його методологічної суті стає можливим в умовах загальної переорієнтації людинознавчих наук, формування нового методологічного етосу медицини.

Усвідомлення цієї потреби пов'язано, на думку автора, із зміною логіки підходу до вивчення проблем, які торкаються життєдіяльності людини. Віддаючи належне традиції, дисертант підкреслює, що логіка руху думки від аналізу умов існування і розвитку людини - до людини як такої вичерпала себе. Вона не дозволяє зробити людину дійсною центральною фігурою людинознавчих наук і створити теоретично цілісну картину знань про людину. Доцільно реалізувати логіку руху думки від ЛЮДИНИ (як об'єктивної даності, об'єктивно даної цілісності) - через опосередковуючі ланки (умови, передумови, обставини життєдіяльності) - до ЛЮДИНИ (як реально діючого в конкретно-історичних умовах суб'єкта, який розвивається і усвідомлює своє особистісно-індивідуальне "Я", а також цінність своїх тілесних, душевних і духовних потенцій).

Реалізація цієї потреби пов'язується автором із поєднанням загальнонаукової та загальнокультурної орієнтації, що історично склалися, в методологічному просторі сучасної медицини.

В другому розділі - "Фактори формування нового методологічного етосу медицини" - характеризується екологія людини як визначальна парадигма сучасної культури і розбудови інтегративних функцій медицини (§1); розглядається тілесність як феномен культури у зв'язку з проблемою ідейно-концептуальної переорієнтації сучасної медицини (§2); осмислюється медицина як "наука-мистецтво" в контексті утвердження самоцінності тілесного буття людини як основи суспільності.

Вперше в історії реальною стала загроза знищення людства внаслідок загострення екологічної кризи. В дисертації проводиться думка про те, що однією із основних форм усвідомлення суперечності між можливістю знищення родового життя та необхідністю збереження тілесно-смакового буття як живого виступає визначення екології людини як провідного принципу сучасної культури. Автор вважає, що зв'язок цього процесу із структурною перебудовою сучасного медичного знання знаходить своє обґрунтування як в історичному розвитку медицини, так і в конституюванні нових підходів до розуміння сутності культури, а саме таких, які ґрунтуються на необхідності подолання альтернативи "природа - культура".

Автор вважає, що саме такі підходи здатні сприяти приведенню у відповідність цілісного відтворення явищ культури і реального процесу життєдіяльності людини, який здійснюється у певних природних, соціальних і культурних умовах. В свою чергу цей процес знаходить свій вираз в синкретичних формах самореалізації людини як природної, суспільної і культурної істоти.

Нерозривний зв'язок цих форм є таким очевидним і дійсним, що може служити емпіричною основою теоретичного відтворення як цілісності людини, так і цілісності природи, сус-

пільства, культури. Адекватне розуміння автономності цих структур уявляється можливим не стільки на шляху пошуку альтернатив, скільки в процесі виявлення об'єктивної основи їх єдності, спільності.

В дисертації підкреслюється, що ядром такого розуміння культури виступає тілесність людини. Об'єктивно тілесність являється як необхідною умовою культури, так і її постійним продуктом і результатом. Через тілесність і разом з нею реалізуються особистісні, душевно-духовні, творчі потенції людини. Формування і розвиток тілесності є проявом як творчої "діяльності" природи, так і соціокультурної діяльності людини. Соціокультурні умови як зовнішні, трансформуючись в різноманітні форми самобуття людини, набувають своєї внутрішньої визначеності в тілесному бутті людини. Це взаємопроникнення протилежностей зовнішнього і внутрішнього знайшло термінологічне оформлення у понятті "тілесна культура людини" (Л. Жаров).

На цьому ґрунтується висновок автора щодо об'єктно-предметної основи сутності культури і медицини. Попередній аналіз показав історичну предметну зацікавленість медицини в основні тілесного буття людини. Тому осмислення тілесності як феномену культури виступає основою розуміння медицини як культурного явища.

В дисертації відтворюється історичний ланцюжок досліджень, які торкалися осмислення тілесності як феномену культури (Г. Г. Гердер, Г. Гегель, М. Бахтін, О. Люсев та ін.). Разом з тим, звертається увага на те, що рух в осягненні тілесності як культурного феномену здійснювався не тільки від філософії, гуманітарних наук - до медицини, але й у зворотньому напрямку, тобто від медицини, її природничо-наукової основи. Таким чином констатується наявність зустрічного руху в осво-

В другому розділі - "Фактори формування нового методологічного етосу медицини" - характеризується екологія людини як визначальна парадигма сучасної культури і розбудови інтегративних функцій медицини (§1); розглядається тілесність як феномен культури у зв'язку з проблемою ідейно-концептуальної переорієнтації сучасної медицини (§2); осмислюється медицина як "наука-мистецтво" в контексті утвердження самоцінності тілесного буття людини як основи суспільності.

Вперше в історії реальною стала загроза знищення людства внаслідок загострення екологічної кризи. В дисертації проводиться думка про те, що однією із основних форм усвідомлення суперечності між можливістю знищення родового життя та необхідністю збереження тілесно-соматичного буття як живого виступає визначення екології людини як провідного принципу сучасної культури. Автор вважає, що зв'язок цього процесу із структурною перебудовою сучасного медичного знання знаходить своє обґрунтування як в історичному розвитку медицини, так і в конституюванні нових підходів до розуміння сутності культури, а саме таких, які ґрунтуються на необхідності подолання альтернативи "природа - культура".

Автор вважає, що саме такі підходи здатні сприяти приведенню у відповідність цілісного відтворення явищ культури і реального процесу життєдіяльності людини, який здійснюється у певних природних, соціальних і культурних умовах. В свою чергу цей процес знаходить свій вираза в синкретичних формах самореалізації людини як природної, суспільної і культурної істоти.

Нерозривний зв'язок цих форм є таким очевидним і дійсним, що може служити емпіричною основою теоретичного відтворення як цілісності людини, так і цілісності природи, сус-

пільства, культури. Адекватне розуміння автономності цих структур уявляється можливим не стільки на шляху пошуку альтернатив, скільки в процесі виявлення об'єктивної основи їх єдності, спільності.

В дисертації підкреслюється, що ядром такого розуміння культури виступає тілесність людини. Об'єктивно тілесність являється як необхідною умовою культури, так і її постійним продуктом і результатом. Через тілесність і разом з нею реалізуються особистісні, душевно-духовні, творчі потенції людини. Формування і розвиток тілесності є проявом як творчої "діяльності" природи, так і соціокультурної діяльності людини. Соціокультурні умови як зовнішні, трансформуючись в різноманітні форми самобуття людини, набувають своєї внутрішньої визначеності в тілесному бутті людини. Це взаємопроникнення протилежностей зовнішнього і внутрішнього знайшло термінологічне оформлення у понятті "тілесна культура людини" (Л. Жаров).

На цьому ґрунтується висновок автора щодо об'єктно-предметної основи сутності культури і медицини. Попередній аналіз показав історичну предметну зацікавленість медицини в освоєнні тілесного буття людини. Тому осмислення тілесності як феномену культури виступає основою розуміння медицини як культурного явища.

В дисертації відтворюється історичний ланцюжок досліджень, які торкалися осмислення тілесності як феномену культури (Г.Г. Гердер, Г. Гегель, М. Бахтін, О. Люсева та ін.). Разом з тим, звертається увага на те, що рух в осягненні тілесності як культурного феномену здійснювався не тільки від філософії, гуманітарних наук - до медицини, але й у зворотньому напрямку, тобто від медицини, її природничо-наукової основи. Таким чином констатується наявність зустрічного руху в осво-

енні визначеної проблеми: від культури - до медицини, від медицини - до культури. Автор доводить, що здійсненню цього слугувало вивчення закономірностей функціонування самих глибинних основ нашої тілесності - гормональної, імунної, імунно-хімічної системи гомеостаза, мікроциркуляції судинної системи та ін. Їх осмислення часто приводило дослідників до думки, що не тільки людський мозок, але й все наше тіло мудро побудовано (У.Кеннон, А.Залманов, І.Ковальов та ін.). Якщо ті явища і закономірні процеси, які медики змістовно поєднують терміном "мудрість" тіла спробувати підвести під термінологічне визначення соціогуманітарного знання, то ми одержимо поняття, яке за своїм категоріальним статусом буде близьким до "культури". Найбільш значущим при цьому є те, що за своєю суттю воно відображає ті явища і процеси, які формуються як природні і в той же час виходять за межі цього природного. Поняття культури також інтегрує в собі явища і процеси надприродного світу, включаючи через фіксування механізмів переходу і процеси суто природні. І як ми побачили, матеріальний вираз цей інтегральний феномен знаходить саме в тілесності людини. А це в свою чергу трансформує особливий категоріальний статус і поняття "тілесність" як в розробці питань культури, так і в осмисленні інтегративних процесів природничих і соціогуманітарних наук.

В системі медичного знання поняття "тілесність" може виконати суттєву функцію методологічної і теоретико-пізнавальної переорієнтації медичної науки на інший рівень розвитку. Іншими словами, поняття "тілесність" не просто інтегрує поняття "тіло" і "культура", а підкреслює подолання лише організмально-біологічного погляду на людину, вимагаючи здійснити сходження професійно-медичного мислення на ступінь надбіоло-

гічної організації. Само поняття "тілесність" імманентно включає феномен соціокультурного порядку в специфічний спосіб медичного знання.

Автор підкреслює, що інтегративні функції медицини реалізуються і через систему її основних понять. Так виявлення соціокультурної та ціннісної значущості здоров'я як атрибуту людського життя зумовлює взаємопроникнення філософії і медицини, бо життя як феномен має потребу у вимірі не лише індивідуально-людському, але й родовому, тобто космічному. На рівні відтворення "родового" життя здійснюється осягнення його в межах безконечного, що зобов'язує медицину розглядати життєві межі земного буття не тільки у термінах фізичного, психічного здоров'я кінечної людини, але й у термінах духовного, а значить ціннісно-смісложиттєвого. У цьому ми вбачаємо те "розширення" предметного змісту медицини, який вона повинна освоїти.

В заклученні формулюються основні результати дослідження, окреслюються перспективи подальшого вивчення проблеми.

Основні положення дисертації викладені в таких публікаціях автора:

1. Применение диалектического метода в естественнонаучном познании // Проблемы философии. - К., 1986. - Вып. 69. - С. 116-121
2. Противоречивая природа человека как предмет изучения биологии и медицины // Философские проблемы современного естествознания. - К., 1986. - Вып. 62. - С. 58-65.
3. Взаимодействие биологии и медицины в условиях научно-технического прогресса // Философские проблемы современного естествознания. - К., 1987. - Вып. 64. - С. 94-101.
4. Особенности социальной детерминации теоретической медицины на современном этапе развития советского общества //

Философские проблемы современного естествознания. - К., 1988. - Вып. 68. - С. 109-114.

5. Культура и медицина: истоки и перспективы единства // Гуманізм. Людина. Сучасність: Теги доповідей людинознавчих філософських читань. - Дрогобич, 1990. - С. 134-136.

6. К вопросу о философском постижении телесного бытия человека // Гуманізм. Людина. свобода: Теги доповідей людинознавчих філософських читань. - Дрогобич, 1991. - С. 178-180.

7. Прогресс человека как выражение социокультурного прогресса // Філософія. Культура. Цивілізація: Теги доповідей науково-практичної конференції. - Львів, 1991. - Ч. 1. - С. 74-75.

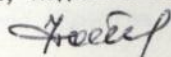
8. Медицина як феномен культури // Проблеми філософії. - К., 1991. - Вип. 87. - С. 130-134.

9. Тілесність людини як феномен культури // Гуманізм. Людина. Культура: Теги доповідей людинознавчих філософських читань. - Дрогобич, 1992. - С. 132-133.

Fomenko, L. K. Socio-cultural transformation of medical knowledge (a methodological analysis). This manuscript is a dissertation for the Candidate of Sciences, Philosophy degree in speciality 09.00.08 - philosophical problems of science and technology. Kyiv University. Kyiv, 1995. The nine essays enclosed in the dissertation contain theoretical research into the problem of socio-cultural transformation of medical knowledge. The interdependence of the process of formation of the basic philosophical and methodological orientations in medicine on the one hand and formation of concrete historical forms of medical knowledge on the other hand has been established. The tendency of immanent inclusion of socio-cultural components into the inner structure of medical knowledge finds its motivation in uniting of scientific and cultural orientations as the methodological area of the modern medical science.

Фоменко Л. К. Социокультурная трансформация медицинского знания (методологический анализ). Диссертация является рукописью на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.08 - философские вопросы естествознания и техники. Киевский университет. Киев, 1995. Защищается 9 научных работ, которые содержат теоретическое исследование проблемы социокультурной трансформации медицинского знания. Установлена взаимообусловленность процесса формирования основных философско-методологических ориентаций медицины и становления конкретно-исторических форм медицинского знания. Тенденция имманентного включения социокультурных компонентов во внутреннюю структуру медицинского знания находит свое обоснование в объединении общенаучной и общекультурной ориентации как методологического пространства современной медицины.

Ключові слова: тілесність, екологія людини, медичний етос.





AB 31.816

AB 31.816